

ומכבדה יותר מגופו

(תגובה למאמרו של איתי אליצור, 'צהר' כא)

במאמר זה אנו מבקשים להציע דגם של חיי הנישואין על פי ההלכה. מאמר זה נכתב בתגובה לטענותיו של איתי אליצור על הסכמי קדם נישואין. על פי הבנתנו, הדגם שאנחנו מציעים הוא בריא יותר, וגם תואם יותר את רוח ההלכה מאשר הדגם העולה מדבריו של איתי אליצור. בנוסף, נתמודד עם טענותיו של איתי אליצור בנוגע להסדרי הגירושין בימינו ולהסכם קדם הנישואין שהוצע.

מתוך הדגם שהצענו עולות מסקנות נוספות בענייני נישואין וגירושין, ואנו מאמינים שיש להן השלכות לנושאים בעולמו של 'צהר'.

א. מבנה הנישואין

עמדתו של איתי אליצור על מבנה הנישואין ועל תהליך הגירושין האידיאלי - פשטנית ומוטעה. וכך הוא כותב על תקנת הכתובה:

המצב שהיה בזמנם, שבו אדם לקח אשה אל ביתו, וביתו היה שלו ויכול היה לשלח אותה מביתו כשחפץ בכך, ולנתק אותה מהבית, מהמשפחה ומהילדים, בלי הפסד של ממש מבחינתו... על פי איתי אליצור מטרת הכתובה לגרום לבעל להפסד כספי משמעותי במקרה של גירושין ביזמת הבעל, ובכך להקשות על מהלך כזה ולייצב את הזוגיות. טענה נוספת שלו היא שהסכם קדם נישואין המוסף על הכתובה יגרום לקלוקל תקנת חז"ל "שלא תהא קלה בעיני להוציאה", מאחר ואפשר יהיה בקלות יחסית לפרק את הנישואין, על ידי כל אחד מבני הזוג, בלי הפסד רב. זוהי טענה כבדת משקל שיש להתמודד עמה¹, וזאת נעשה בפרק ג' של המאמר.

ישנה הנחה נוספת הרווחת בציבור, והיא, שמטרתם של תנאי הכתובה היא להגדיר את מאזן הכוחות בבית. טענה זו אינה מסתברת כלל. לכאורה, על פי גישה זו נראה שהכתובה אינה משמעותית במקרה שהאשה עצמאית מבחינה כלכלית, או באה ממשפחה עשירה, שכן במצב זה "מאזן הכוחות" המשפחתי נוטה ממילא לרעת הבעל.

טענתנו היא שהסדר הכתובה ותקנותיה לא נועדו ליצור מאזן כוחות בין הבעל לאשתו, אלא להפך, להכתיב לבעל יחס נאות ומכבד כלפי אשתו דווקא. על כן ככל שמעמד האשה רם יותר, וככל שמעמד הבעל והכנסותיו נמוכות יותר יחסית לאשה, כן גדלות יותר התחייבויות הבעל,

1. עלינו לציין במקום זה שדרך ההצגה של הטענה היא מקוממת. איתי אליצור טוען שהמצב היום הוא: מעשית, האשה מגרשת את בעלה. האשה יודעת שפירוק הבית הוא מכה שאפשר לסבול, ואילו הגבר פוחד פחד מוות. לאשה אין מוטיבציה להקפיד בענייני צניעות, והתופעה החמורה של האלימות במשפחה אף היא באה כתוצאה מכך, שכן לעתים, הבעל שאיבד את מעמדו חש (בטעות מרה, כמובן) שאין לו ברירה אלא להרביץ לאשה בכדי להשיג את הסמכות שהוא מצפה לה. על עיקרי טענה זו הוא חוזר הן בתחילת המאמר והן בסופו.

ו"חוסר האיזון" מחמיר עוד יותר. מצד שני, כאשר הבעל נמצא ברמה כלכלית או חברתית גבוהה יותר מאשתו, חובה עליו להעלות את אשתו לרמתו שלו, הן במשך חיי הנישואין והן בסיומם. אפשר להוכיח גישה זו מכוח תקנות חז"ל שנפסקו להלכה - למשל (כתובות נח, ב):

אמר רב הונא אמר רב: יכולה אשה לומר לבעלה איני ניזונת ואיני עושה. קסבר: כי תקינו רבנן מזוני עיקר, ומעשה ידיה משום איבה, וכי אמרה איני ניזונת ואיני עושה - הרשות בידה. מן הסוגיה עולה שמלכתחילה **עיקר החיוב הוא על הבעל** לזון את אשתו, ורק כדי להפחית מתחים תיקנו שהאשה תעביר את מעשי ידיה לבעלה, ועל כן **רק** לאשה יש זכות לבטל את ההסדר הזה.

זאת ועוד, כאשר הבעל נושא אשה שמצבה טוב משלו, הוא חייב במזונות אשתו גם כאשר היא אינה עובדת:

במה דברים אמורים - בעניים; אבל אם **הכניסה לו** שפחה אחת או **נכסים** שראויין לקנות מהן שפחה אחת או שהיתה לו שפחה אחת או שהיה לו ממון כדי לקנות ממנו שפחה אחת - אינה מטחנת ולא אופה ולא מכבסת ולא נותנת תבן לפני בהמתו. הכניסה לו שתי שפחות או נכסים הראויין לקנות מהן שתי שפחות או שהיו לו שתי שפחות או שהיה ראוי לקנות שתי שפחות - אינה מבשלת ואינה מניקה את בנה אלא נותנת אותו לשפחה להניק.

(רמב"ם, ה' אישות כא, ו)

כל אלו המלאכות אין מחייבים אותה, אא"כ יהיה דרך משפחתו ומשפחתה לעשותן.

(שו"ע אה"ע פ, י)

על פי טענה זו מוצדק שינוי המצב בימינו לכיוון של שוויון בין בני הזוג. ככל שרמת החיים עולה, וככל שהנשים מוסיפות עושר וחכמה - כן על הבעלים להתאים את התנהגותם אל נשיהם. אל להם לבעלים לחפש חזרה מציאות "אידיאלית" פשוטה יותר שאינה עוד במקומה². מכאן עוד תשובה לטענה נפוצה הנשמעת על ריבוי גירושין אצל נשים "אינטליגנטיות": בכל מקרה שהאשה היא ברמה גבוהה, ובן זוגה אינו מתאים את התנהגותו לרמתה - יש סכנה רבה יותר לפקיעת הקשר. האם הפיתרון לבעיה זו הוא בהנמכת רמת הנשים והגבלתן? נראה לנו שממקורות ההלכה שהבאנו, ועוד רבים דוגמתם, עולה המסקנה שבמקרים כאלו זוהי דרישה חד משמעית מהבעלים להתאים את עצמם לנשותיהם.

ב. מבנה הסכם הגירושין

איתי אליצור טוען במאמרו גם לגבי מבנה הסכם הגירושין הראוי. מדבריו ניתן להסיק כי הבעל אמור להישאר בביתו, עם ילדיו, ולשלח את אשתו בחזרה לבית הוריה. ושוב, לדעתנו, הגישה הזאת אינה מתאימה להלכה כפי שהתגבשה עוד לפני זמן המשנה, ואיננו יודעים מהיכן מגיעה גישה זו.

למעשה הדברים הם פשוטים וברורים, מצויים בפשט הרמב"ם והשו"ע ונובעים במישרין מהגמרא. וכך כותב הרמב"ם (ה' אישות כא, ז):

2. ואגב זאת עולה שיפה ונאה שדווקא ארגוני הנשים טורחים על הסכמי קדם הנישואין. מתוך יכולתן ועלילת השפעתן יכולות הנשים להתנות תנאים נוספים קודם הנישואין.

הגרושה - אין לה מזונות, אע"פ שהיא מניקה את בנה; אבל נותן לה יתר על שכרה דברים שהקטן צריך להן מכסות ומאכל ומשקה וסיכה וכיוצא בזה, אבל המעוברת אין לה כלום. שלמו חודשיו וגמלתו, אם רצת המגורשת שיהיה בנה אצלה - אין מפרישין אותו ממנה עד שיהיה בן שש שנים גמורות אלא כופין את אביו ונותן לו מזונות והוא אצל אמו, ואחר שש שנים יש לאב לומר: אם הוא אצלי אתן לו מזונות ואם הוא אצל אמו איני נותן לו כלום, והבת אצל אמה לעולם ואפילו לאחר שש.

ועל כך משיג הראב"ד:

א"א: אין הדעת סובלת שנכוף את האב להפריד בנו ממנו עד שיהא בן שש. והלא הוא חייב לחנכו תורה בן ארבע ובן חמש, ואיך יחנכנו והוא גדל בין הנשים?

מחלוקת זו מוכרעת בשו"ע (אה"ע פב, ז):

שלמו חדשיו וגמלתו, אם רצתה המגורשת שיהיה בנה אצלה, אין מפרישין אותו ממנה עד שיהיה בן שש שנים גמורות, אלא כופין את אביו ונותן לו מזונות והוא אצל אמו; ואחר וי שנים יש לאב לומר: אם אינו אצלי לא אתן לו **מזונות**. והבת אצל אמה לעולם, ואפילו לאחר וי. כיצד? היה האב ראוי לצדקה, מוציאין ממנו הראוי לה בעל כורחו, וזנין אותה והיא אצל אמה; ואפילו נישאת האם לאחר, בתה אצלה ואביה זן אותה משום צדקה עד שימות האב, ותיזון אח"כ מנכסיו בתנאי כתובתה והיא אצל אמה.

ועל כך מוסיף הרמ"א:

ודווקא שנראה לב"ד שטוב לבת להיות עם אמה, אבל אם נראה להם שטוב לה יותר לישב עם בית אביה, אין האם יכולה לכוף שתהיה עמה.

הרב קוק בתשובותיו (עזרת כהן סי' נז) מתמצת את הדיון הענף בנושא:

שהרי דברי הרמב"ם שאם שלמו חודשיו של ההנקה, וגמלתו, אם רצתה המגורשת שיהיה בנה אצלה, אין מפרישין אותו ממנה עד שיהיה בן שש שנים גמורות, אלא כופין את אביו ונותן לו מזונות...

ועל דין זה משיג הראב"ד שם, והוא ז"ל סובר שגם לפני שש צריך להיות הבן אצל אביו, בשביל החינוך שמתחיל בקטנות גם לפני שש, והמחבר בשו"ע **לא חשש כלל לדברי הראב"ד** ופסק דעד שש הוא אצל האם. וזה באמת חידוש, שהיה ראוי **לפחות להביא** את שיטת הראב"ד בשם יש אומרים. ובפרט שהרא"ש בתשובה כלל פ"ב כתב כדעת הראב"ד, וכמו שהביא הבי"י.

והפלא יותר הוא על הטור, שלא הביא דעת אביו הרא"ש בזה כלל. ואין כאן מקום להאריך בענין זה.

ונדבר כעת רק מה שנוגע לשיטת הרמב"ם, שהיא השיטה הרווחת בפסק השו"ע, שמדבריו אנו למדין שכל כוחו של האב אינו כי אם לומר שאם אין הבן אצלו לא יתן לו מזונות, אבל אם האם חפצה לפרנסו, אם נכוף אפילו אותה שתתן את הבן דווקא ליד האב, זה לא מצאנו בדברי הרמב"ם ולא בדברי השו"ע.

הרב קוק פוסק בסופה של התשובה (והדברים ברורים וידועים) שההכרעה הסופית בענייני החזקת הילדים ובענייני חיוב המזונות היא בידי בית הדין בכל מקרה ומקרה. **עם זאת**, פשט פסקי הרמב"ם והשו"ע מתווים את הדרך הברורה, להותיר בנים אצל אמם עד גיל שש, ובנות לתמיד. הרב קוק מדגיש בדבריו את חשיבות הפסיקה הפשוטה והברורה של הטור והשו"ע, דווקא במקום שעמדו בפניהם דעות אחרות בעלות משמעות.

נדגיש: **ברירת המחזל** הטבעית העומדת בפני בית הדין היא להשאיר את הילדים בחזקת אָמם. רק בנסיבות **מיוחדות** יפסוק בית הדין אחרת. כך היא הפסיקה ברמב"ם ובשו"ע וגם כיום, למרות קיומן של דעות אחרות בנושא. הרב קוק טוען בפירושו (וכאמור, רק כמסכם את הדעות ולא כחידוש הלכתי שלו) שמקומם של הילדים הוא **זוּקא** אצל האם.

הדברים נוגעים גם לדיון האקטואלי על ביטול 'חזקת הגיל הרך' בחוק הישראלי. אם כנים דברינו, עולה מתוכם שיחזקת הגיל הרך, כפי שנקבעה בחוק הקיים, תואמת את רוח ההלכה ואת הפסיקה שבכל מקום (ואף כאשר אין הילדים נותרים ברשות אָמם, זה כלול בשיקול הדעת שנתר לבית הדין בהלכה, ולהבדיל, בחוק). ההבדל היחיד הוא שעל פי ההלכה אם האשה **אינה** רוצה להחזיק בילדיה, החובה הזו לא תוטל עליה כלל.

גם מעיון בפסקי דין רבניים בימינו ובשו"תים עולה חובתו של הבעל לדאוג למזונות ילדיו, כולל למגוריהם, גם בשעה שהאשה מחזיקה בהם. לפיכך ברוב הפסקים עליו לשלם את שכר הדירה של האם (וכמעט לא נפסק שעל האב לתת לאם את דירתו)³.

פשוט גם לומר שההנחה שבזמן חז"ל הבעל "לקח אשה אל ביתו, וביתו היה שלו" נובעת מחובת הבעל הפשוטה לספק לאשתו את מזונותיה, כולל דיור ולבוש.

על כן נראה לומר שהפרשנות של איתי אליצור לדברי חז"ל ולתקנותיהם מתעלמת הן מתקנות חז"ל ומכל ספרי ההלכות הנהוגים, והן מטעמיהם. אפשר להוסיף שמה שתמוה לאיתי אליצור (בהע' 2 במאמרו) פשוט וברור הוא לראשונים ולאחרונים, לפוסקים ולדיינים, שישנם מקרים שבהם הילדים בחזקת האם והאב משלם מזונות.

ג. חוסן הנישואין - חזקות ותקנות

בפרק זה ברצוננו לבחון את הגורמים לקיום הנישואין ולפירוקם ח"ו, כפי שהם משתמעים מתקנות ומהלכות בענייני נישואין וגירושין. במסגרת זו נתמודד עם הטענה שהסכם קדם נישואין פוגע בעיקרון של "שלא תהא קלה בעיניו להוציאה". יש לציין שתקנת הכתובה כשלעצמה אינה מטעם זה, והיא תקנה עקרונית כדאגה לאשה, וכנראה מדאורייתא. על כן, בהיעדר כתובה קבעו חכמים שבעילתו בעילת זנות, מפני שהאשה אינה מתייחסת ברצינות לחתונה שאין בצדה התחייבות. וכך כותב הרשב"א (בבא קמא פט, א):

ואיכא למידק דבכתובות בריש פרק אע"פ משמע דלאו היינו טעמא דר' מאיר, דהא תנן: ר' מאיר אומר, כל הפוחת לבתולה ממאתיים ולאמנה ממנה הרי זו בעילת זנות. ודייק בגמרא כל הפוחת - ואפילו בתנאה, אלמא קסבר ר' מאיר תנאו בטל, ואית לה; דכיון דאמר לה לית לך אלא מנה - לא סמכה דעתה, והויה בעילתו בעילת זנות. אלמא **לאו משום שקלה בעיניו להוציאה** לפי שאין לה הוא, אלא משום דמשויה בעילתו בעילת זנות ואע"ג דאית לה. ומסתברא לי דחד טעמא הוא, דה"נ הכי קאמר: כדי שלא תהא קלה בעיניו להוציאה, דכיון **שכן אף היא לא סמכה דעתה שיעכבנה אצלו**, והויה בעילתו בעילת זנות.

3. חובתו של האב לפרנס את ילדיו היא פשוטה וברורה, ואינה תלויה בהתניה כלשהי, כדברי הרמב"ם (ה' אישות יג, ו): "ולא האשה בלבד, אלא בניו ובנותיו הקטנים בני שש או פחות - חייב ליתן להם כסות המספקת להם וכלי תשמיש ומדור לשכון בו...".

העיקרון של "שלא תהא קלה בעיניו" לא נוגע לעצם הכתובה ולא לסכום ההתחייבות. הוא בא לוודא שכסף כתובתה של האשה משמש את הבעל בעסקיו, כדי למנוע מצב שבו הבעל מגרש את אשתו בהחלטה של רגע. וכך נאמר בירושלמי (כתובות פ"ח הי"א):

בראשונה היתה מונחת כתובתה אצל אבותיה והיתה קלה בעיניו לגרשה, וחזרו והתקינו שתהא כתובתה אצל בעלה. אף על פי כן היתה קלה בעיניו לגרשה, וחזרו והתקינו שיהא אדם לוקח בכתובת אשתו כוסות וקערות ותמחויים. הדא דתנין: לא יאמר לה הרי כתובתך מונחת על השולחן אלא כל נכסיו אחראין לכתובתה. חזרו והתקינו שיהא אדם נושא ונותן בכתובת אשתו, שמתוך שאדם נושא ונותן בכתובת אשתו והוא מאבדה, היא קשה בעיניו לגרשה.

הסכם קדם נישואין מצריך ניסיון להשיב את שלום הבית בין בני הזוג, וגם מגדיר מסגרת זמן מינימלית לגירושין. על כן, דווקא הסכם קדם נישואין משרת את רצון חז"ל למנוע גירושין בעידנא דריתחא.

באופן כללי נראה לנכון לטעון שלדעת חז"ל, ההנחה היא שהאשה פועלת יותר לשמור על המסגרת הביתית, והבעל נוטה יותר לפרקה⁴. טיעון זה מתבסס על החזקה של "טב למיתב" (יבמות ק"ח, ב):

אמר ליה רבינא לרבא: המזכה גט לאשתו במקום קטטה, מהו? כיון דאית לה קטטה בהדיה זכות הוא לה, או דלמא ניחא דגופא עדיף לה? תא שמע, דאמר ריש לקיש: טב למיתב טן דו מלמיתב ארמלו.

כלומר, הטענה היא שאשה אינה רואה לה זכות בגירושין והיא מעדיפה להימנע מהם. טענה זו לא מצינו לגבי הבעל.

וכן מצינו במקומות שיש בהם ויכוחים בין בני הזוג וטענותיהם סותרות, שיש דברים שבהם בדרך כלל מאמינים דווקא לאשה (שו"ע אה"ע קנד, ג):

איש המכה אשתו, עבירה היא בידו כמכה חברו. ואם רגיל הוא בכך, יש ביד בית דין לייסרו ולהחרימו ולהלקותו בכל מיני רידוי וכפייה, ולהשביעו שלא יעשה עוד. ואם אינו ציית לדברי הבית דין - יש אומרים שכופין אותו להוציא, ובלבד שמתרין בו תחילה פעם אחת או שתיים כי אינו מדרך בני ישראל להכות נשותיהם, ומעשה עובד כוכבים הוא... ואם אינו ידוע מי הגורם, אין הבעל נאמן לומר שהיא המתחלת, **שכל הנשים בחזקת כשרות**⁵.

4. טענה זו נטענת גם בהקשר של תחילת הנישואין: לאשה אין איסור להתקדש ע"י שליח אף אם אינה מכירה את בעלה. וכמו שנאמר בגמרא (קידושין מא, א): "דאמר רב יהודה אמר רב: אסור לאדם שיקדש את האשה עד שיראנה, שמה יראה בה דבר מגונה ותתנגה עליו... וכי איתמר דרב יוסף - אסיפא איתמר: האשה מתקדשת בה ובשלוחה... בהא איסורא לית בה, כדריש לקיש, דאמר ריש לקיש: טב למיתב טן דו מלמיתב ארמלו". וכן נאמר (יבמות ק"ג, א): "יותר משהאיש רוצה לישא, אשה רוצה להינשא".

5. נשווה זאת לטענתו של איתי אליצור: "ברור שהמוטיבציה של האשה (ודוק: כל אשה! ש.ע.ה) להקפיד על ענייני צניעות תגבר במקרה שבו יהיה חשוב לה יותר לשמור על שלמות הבית" (עמ' 164). זוהי טענה מקוממת, ואינה ברוח ההלכה כלל ועיקר.

ד. הערות נוספות

במאמרו, מתייחס איתי אליצור למאמריהם של טו"ר רחל לבמור ושל הרב דוד בן זון, ועושה בהם מעשה מרכבה של הוצאת דברים מהקשרם יחד עם תובנות תמוהות.

בחלק ב' מייחס הכותב יחס סלחני מצדו של הרב דוד בן זון למעשה של בגידה. ראשית, הרב בן זון לא העלה את הדברים אלא כהצגת בעיה ושאלה במסגרת דיוניהם של כותבי ההסכם, ולא נקט דעה אישית. יתר על כן, הרי מפורש בשו"ע (כמובא למשל באבן העזר סי' יא) באשה שמצאו בה דבר מכוער, ולרוב הדעות אין חייב להוציאה אם לא היה קינוי וסתירה בעדים (אמנם את כתובתה הפסידה). אם כן, דבריו של הרב בן זון תקפים במקומם, וביקורתו של הכותב עליהם אינה במקומה כלל ועיקר!

כן הדברים לגבי חלק ג' של המאמר. איתי אליצור שולל ללא ביסוס את אמירתה של טו"ר רחל לבמור שלמושג 'מסורבת גט' יש מספר הגדרות. הוא מפרש כאילו קשה להגדיר מיהו סרבן גט במובן כזה שרבים מסרבני הגט היו מוכנים לתת אותו, אילו היו מקבלים את הדירה, הילדים והיתר להישאר בעירם. מתוך עיון לא עמוק מדי בפסקי דין, וכן במאמרים שנתפרסמו על הנושא, למשל ב'צהר', ברור לעין כול שאין לבתי הדין שום בעיה לזהות מיהו סרבן גט, ומתי התנגדות למתן גט היא נסבלת (במידה מסוימת) במהלך המשא והמתן ומתי כבר איננה לגיטימית. בעיית בתי הדין היא בכפיית הגט באופן מעשי, ואמירתה של טו"ר לבמור מתייחסת לחילוקי דעות בהגדרת השלב שבו אדם נחשב כסרבן גט, לצרכים סטטיסטיים.

* * *

אנו סבורים שהסכם קדם נישואין במתכונתו המוצעת נועד לפתור מכת מדינה של סרבנות גט. על פי טענותינו שלעיל, נראה לנו שאין בו חשש של סיוע ודחיפה לפירוק הנישואין. אדרבה, יש בו כדי להעמיד את כל בניין הנישואין על יסודות איתנים יותר של הגינות וצדק. גם במקרה של פירוק הנישואין, ח"ו, הוא מאפשר לשני בני הזוג לבנות מחדש את בתיהם תוך פרק זמן סביר. יש בהכנת הסכם קדם נישואין יעיל ומועיל משום גמילות חסד של אמת, והזריז הרי זה משובח. רבני 'צהר', מסדרי החופות, יכולים לשמש גורם מזרז ומדרבן לזוגות לחתום על הסכמים ראויים שנבנו על פי ההלכה.

